

ТАРИХ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ

XX ҒАСЫРДАҒЫ ТАРИХ: ТАРИХИ
БІЛІМ БЕРУДЕГІ ДАҒДАРЫСТАР
ЖӘНЕ РЕВОЛЮЦИЯЛАР

Дәрістің жоспары:

1. «Жаңа тарих ғылымы»
2. Қоғамдық тарих және тарихи антропология
3. «Жаңа жергілікті тарих» және микротарих
4. Тарихи биография және «жаңа биографиялық тарих»

Дәрістің негізгі идеялары: Тарих ғылымының дағдарыстан шығуында жетекші рөлді жоғалған гуманистік мазмұнды тарихи білімге қайтарған шынайы жаңашыл тарихшылар болды. Тарихи ойды дамытудың жаңа кезеңінің бастауында жаңа мәселелерді қалыптастыру, ескі дереккөздерді жаңаша оқу, жаңа, дәстүрлі емес әдістерді қолдану болды.

Дәрістің негізгі цитаталары:

«Экономикалық және әлеуметтік тарих жоқ. Толық мәніндегі тарих қана бар. Тарих, ол өз табиғаты бойынша әлеуметтік болып табылады ... Біздің зерттеудің тақырыбы шындықтың кей фрагменттері емес, адам әрекеттерінің жеке бөліктерінің біреуі емес, біздің зерттеудің тақырыбы - өзі мүше әлеуметтік топтармен бірлікте қаралатын адамның өзі ... Тарих – адам туралы ғылым екенін ұмытпайық» (Февр).

«Тарихшы деп білгенді емес, ізденген ғалымды атайды» (Февр).

«өз уақытымен тығыз байланысты өмірбаян кейіпкері, екінші жағынан – өзінің дәуіріне, кезеңіне тәуелді автор. Осы диалектикалық қарама-қайшылық биографиялық тарих жанрының ерекшеліктерін анықтайды.» (Павлова Т. А. Психологическое и социальное в исторической биографии)

Көрнекті француз ғалымы ЛЮСЬЕН ФЕВР (1878-1956) тарих пен оған туыстас пәндер арасындағы қатынасты түсініп, олардың арасында тығыз байланыс орнату арқылы ғана тарихқа деген сенімнің жоғалуынан құтылуға болатындығын түсінген болатын. Ол тарихшылар, әлеуметтанушылар мен психологтар арасындағы ынтымақтастықты қолдаған, себебі, олардың ортақ мақсаты – адамды зерттеу.

Тарих ғылымының дағдарыстан шығуында жетекші рөлді тарихшылардың бірнеше ұрпақтары жазған француз тарихнамасы ойнады, оның өкілдері ретінде жоғалған гуманистік мазмұнды тарихи білімге қайтарған шынайы жаңашылдар болған Февр және МАРК БЛОКТЫ (1886-1944) атап өтсе болады. Тарихи ойды дамытудың жаңа кезеңінің бастауында дәл Февр мен Блок тұрды, оған жаңа мәселелерді қалыптастыру, ескі дереккөздерді жаңаша оқу, жаңа, дәстүрлі емес әдістерді қолдану кірді.

1929 жылы Блок және Февр «Әлеуметтік және экономикалық тарихтың жылнамасы» атты ғылыми журналды құрды. Әдетте бұл жай ғана «Жылнама (Анналы)» деп аталады. Экономика, әлеуметтану, әлеуметтік психология және басқа да әлеуметтік ғылымдардың өкілдерін бірлескен ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуға шақыруға және пәнаралық тарихқа бағыт алынған болатын. Бұл пәнаралық негізде «Жылнама мектебінің» ғалымдары кеңейтілген «жалпы» («ғаламдық») тарих бағытына сәйкес тарихи ғылымының мазмұны мен әдіснамасын кеңейтуді және жақсартуды жалғастырды. «Жалпы тарих» әмбебап болуға тырыспады да. Бұл - әртүрлі мән-жайлар мен себептердің шым-шытырығындағы адамдардың өмір сүруінің барлық аспектілерін қалпына келтіруге бағытталған адамдар және жеке адамдар қоғамдарының тарихы. «Жылнама мектебінің» тарихшылары адамдар өмірін саяси, экономикалық, діни және басқа салаларға бөлмейді. Олардың зерттеулері тарихи өткеннің шын мәнінде көп деңгейлі және «адами» бейнесін қалпына келтіреді.

Февр: «Экономикалық және әлеуметтік тарих жоқ. Толық мәніндегі тарих қана бар. Тарих, ол өз табиғаты бойынша әлеуметтік болып табылады ... Біздің зерттеудің тақырыбы шындықтың кей фрагменттері емес, адам әрекеттерінің жеке бөліктерінің біреуі емес, біздің зерттеудің тақырыбы - өзі мүше әлеуметтік топтармен бірлікте қаралатын адамның өзі ... Тарих – адам туралы ғылым екенін ұмытпайық.»

Сонымен, зерттеу тақырыбы (тарихтағы адамға айналды) да, тарихи ғылым да өзгерді.

Марк Блок «Тарихтың апологиясы немесе тарихшылардың қолөнері» (1940-1942 жж.) атты өз жұмысында тарихи ғылымның жастығын, оның әдістерінің жетілмегенін, аналитикалық пән ретінде оны дамытудағы туыстас әлеуметтік ғылымдардың рөлін атап өтті. Тарих ғылымына М. Блоктың қосқан үлесінің қатарына жаңа зерттеу мәселелерін шешуге көмектесетін құрал деп санаған салыстырмалы тарихи тәсілдің әртүрлі, бір-бірін алмастырмайтын әдістерін көрсетуін жатқыза аламыз. Ол француз аграрлық тарихындағы Англиялық қоршауларға ұқсас процестерді зерттеуде осы әдіске сүйене отырып, бұрынғы тарихшылар назар аудармаған 15-17-ші ғасырларда Прованстағы ұқсас өзгерісті тапты. Блок салыстыру әдісін бір қарағанда ұқсас көрінетін, алайда егжей-тегжейлі талдау барысында біршама айырмашылықтары байқалатын жеке үдерістердің ерекшеліктерін неғұрлым айқын көрсететін процедура деп санады.

Блок және Февр ғылыми тарих үшін дәстүрлі баяндау тарихнамасына қарсы күресіп, тарих-әңгіме тұрғысын түбегейлі қабылдамады, тарих-мәселе тұжырымдамасын дамытып, сол арқылы өткен оқиғаларын айқындаудағы жеңілдетілген оқиғалық көзқарасты ысырып тастады. Олар оқиғаларды баяндауға тарихи шындықтың терең қабаттарын зерттеуді қарсы қойды. Олар дереккөз мәтіндерінен еріксіз, мақсатсыз мәлімдемелерді іздеді, сондай-ақ тарихи мәтіндердің авторларының өз еркінен тыс мәлімдейтіндері жайлы білуге тырысты. Феврдың ұраны ғылыми ұстанымды өте жақсы анықтайды: «Тарихшы білген емес, іздеген».

«Жаңа тарих ғылымы»

Пәнаралық тәртіп қағидаты ерте «Жылнамалардың» зерттеу стратегиясында жетекші болды. ХХ ғасырдың 60-жылдарынан бері пәнаралық өзара іс-әрекеттің «алтын дәуірі» басталады, онда қоғамды зерттеуге интегралды пәнаралық көзқарасқа негізделген «жаңа тарихи ғылым» қалыптастыруда тең серіктестікке деген көзқарас басымдыққа ие болады.

ХХ жүзжылдықтағы «жаңа тарих» (la nouvelle histoire) немесе «жаңа тарих ғылымы» позитивизм мен марксизмге сыни қарайтын интеллектуалды қозғалыс ретінде туды. Ол оқиғалық-сипаттамалық тарих пен әмбебап заңдардың әрекеті арқылы өткендегі оқиғаларды түсіндіруге қарсы шығады. Оның қалыптасуында жетекші рөл «Жылнама» журналының айналасында топтастырылған француз тарихшыларына тиесілі. «Жаңа тарих» шын мәнінде тарихи мамандықта революциялық төңкеріліс жасады. М. Блок пен Л.Феврдың ізбасарлары ХХ ғасырдың ортасында тарихшылардың кәсіби сана-сезімінде түбегейлі қатып қалған ғалымның құжатқа толықтай тәуелділігіне қарсы шығып, зерттеушінің шығармашылық қызметін және дереккөздер мен оларды зерттеу бұрышын анықтайтын ғылыми мәселе туралы ойларды жоғары қойды.

Блок пен Феврдың негізгі қағидалары «жаңа тарих ғылымының» проблемалық салалары аясында дамыды. Соғыстан кейінгі онжылдықтардың «жаңа тарихы» гуманитарлық пәндер бойынша пәнаралық зерттеулер орталығы болған Гуманитарлық ғылымдар Палатасының негізін салушы (1962) ФЕРНАН БРОДЕЛЬ (1902-1985) және оның іргелі еңбектері - «Филипптің II заманындағы Жерорта теңізі мен Жерорта теңізі әлемі» (1949) және «Материалды өркениет, экономика және капитализм: XV - XVIII ғғ.» (1979 ж.) атты шығармалармен тығыз байланысты. «Жаңа тарихи ғылымның» пәнаралық бағыты Бродель еңбектерінде толықтай ашылды. Бродельдің идеалы - шексіз мүмкіндіктері бар жүйелі «ғаламдық» («жалпы») тарих. Ол экономикалық тарих тауар-ақша қатынастарының механизмдерін зерттеумен шектелмейтіндігін, алайда олардың шегінен біршама алысқа таралатындығын көрсетті. Ғалым адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасын (геотарих), «баяу өзгерістердің» (экономиканың, қоғамның, мемлекет пен өркениеттің дамуы) құрылымдық тарихын және адам өмірінің уақытымен пара-пар оқиғалар тарихын қарастырған.

Бродельдің «жалпы» тарихының тұжырымдамасы Батыс тарихнамасына үлкен әсер етті, Францияда және бүкіл әлемде көптеген ізбасарлар жинады.

1970-жылдарда ЖОРЖ ДЮБИ және ЖАК ЛЕ ГОФФ «Жылнамалар» мектебінің үшінші ұрпағының өкілдері болды. Олар тарихшының қызығушылықтары қатарына тек адамды ғана емес, сонымен бірге оқиғаларды оралту қажет деп есептеді. 1970-шы жылдардағы пәнаралық жағдайдың жаңалығы басқа да пәндер туралы деректер мен әдістерді қолдану ғана емес, олардың ғылыми объектілерінің деңгейінде интеграция туралы, одан әрі, пәнаралық объектілерді жобалау туралы сөз қозғалуында болды. Осылайша, қоғамдағы адам зерттеуінің басты тақырыбы болған «жаңа тарих ғылымы» сөздің толық мағынасында пәнаралық тарих болып табылады. Басында «Жаңа тарих» қалыптасуында маңызды болған 1960 жылдардың басы мен 1970-ші жылдар аралағындағы кезең әлеуметтану, әлеуметтік антропология, демография және сандық әдістер туы астында өтті. Ол уақытта тарихтың ескі және жаңа жолдары туралы пікірталастармен қатар тарих пен әлеуметтану арасындағы қарым-қатынас туралы кең талқылау басталды. Жақындасу үрдісі екіжақты болды, бірақ әртүрлі елдерде бастама әртүрлі тараптардан көрінді: кейбір жағдайларда ол тарихшыларға, басқаларда әлеуметтік ғылым өкілдеріне тиесілі болды. Егер Францияда тарихшылар тарих пен әлеуметтану арасындағы диалогтың белсенді қатысушысы болса, Америка Құрама Штаттарында бұл рөл әлеуметтанушыларға тиесілі болып, ал тарихшылар екі ғылымның жақындасуына қарсы болған. Осындай жағдай талқылау ұзаққа созылған Ұлыбританияға да тән еді.

Қоғамдық тарих және тарихи антропология

Әлеуметтік тарихтың жетекші тарихи пән ретінде қалыптасуы және өркендеуі соғыстан кейінгі

онжылдықтарда қалыптасқан тарихи ғылымның әдістемелік арсеналын жаңартудың қарқынды үрдісіне байланысты болды. XX ғасырдың ортасында тарихнаманы дамытудың негізгі және анықтаушы ерекшелігі - теориялық модельдермен және әлеуметтану ғылымдарының зерттеу әдістерімен байытылған аналитикалық пәнаралық тарих үшін қозғалыс. Ол тек қана гуманитарлық білім саласы ретінде қаралған дәстүрлі тарихқа қарсы болды. Жиырмамыншы ғасырдың екінші жартысындағы осы кең ауқымды интеллектуалды қозғалыстың саласында қоғамның ішкі жағдайын, оның жеке топтарын және олардың арасындағы қарым-қатынастарын сипаттайтын әлеуметтану тұрғысынан тарихты түсіндіру міндеті жүктелген «жаңа әлеуметтік тарих» пайда болды.

Әлеуметтік тарихтың тарихи білімнің саласы ретінде маңызды ерекшелігі - қазіргі заманғы тарихнаманы дамытудағы түбегейлі өзгерістерге бейімделу қабілеті.

Онжылдықтар бойы «жаңа әлеуметтік тарихтың» даму логикасын анықтаған өзгермелілігі мен қабылдау қабілеті интегралдық объектісінің табиғатында бар тарихи, гуманитарлық, әлеуметтік-ғылыми т.б. білімнің басқа салаларына толық ашықтықпен байланысты.

1960 жылдары - 1970 жылдардың басында әлеуметтік қатынастарды зерделеуге деген талпыныс тарихи және социологиялық зерттеулер аясында көрінді, ал әлеуметтік тарихтың өзінің түсінігінде жалпы қоғамды зерттеуге бағытталған тұтастық идеясы басым болды. Осы жылдарда тарихи және салыстырмалы әлеуметтануға деген қызығушылық, сондай-ақ әлеуметтік үрдістерді (яғни, тарихи және әлеуметтанушылық көзқарастарды) зерттеудің тарихи, салыстырмалы-типологиялық және идеалды-типтік әдістерін табысты біріктірген, тарих және әлеуметтануды екі түрлі пән ретінде емес, ғылыми қызығушылықтың екі саласы ретінде қарастырған Макс Вебердің мұрасына деген қызығушылық арта түседі. 1970 - 1980 жылдардың басында әлеуметтік тарих тұжырымдамасы айтарлықтай кеңейді: таптар, сословиелар және басқа да үлкен топтармен қатар ол әлеуметтік микроқұрылымдарды - отбасы, қауым, шіркеу, түрлі қоғамдар мен өнеркәсіпке дейінгі кезеңде танымал болған корпорацияларды зерттеу тақырыбына айналдырды. Қарапайым таптық тәсілге әлеуметтік қайшылықтарға, мемлекеттік саясатқа, дін мен шіркеудің рөліне және идеологияның әртүрлі нысандарына күрделірек түсінік беретін әлеуметтік құрылымдардың, аралық қабаттар мен страталардың күрделі бейнесі қарсы қойылды. Жағымды жағы классикалық факторлық талдаудан (монистикалық және плюралистік нұсқада) біртіндеп кету болды. Бастапқы нүкте қоғамның барлық интегралды организм ретінде көрінісі болды, онда барлық элементтер тарихи дамуды айқындайтын бір, тәуелсіз факторды табу және редукциялау мүмкіндігін жоятын тікелей және кері қатынастардың күрделі жүйесімен өзара әрекеттеседі.

Алайда, тұтастай алғанда, құрылымдар мен процестерді талдауды жеңілдететін әлеуметтік және ғылыми теориялар оны тарих субъектілерінің әрекеттерін зерттеумен байланыстыра алмады. Антропология және әлеуметтік психологиядан алынған көзқарастарды әлеуметтік тарихына кірістіру іздеуге жаңа бағыт берді, сонымен қатар, 1970-ші жылдардың ортасында -1980-ші жылдарда мәдени антропология пәнаралық өзара әрекеттестіктің сахнасына шықты. Соның басымдылығы күшейе бастаған әсерімен әлеуметтік тарихшылардың қызығушылықтары объективті құрылымдар мен мәдениетті зерттеу үрдістерінен мәдениетті оның антропологиялық түсіндірмесінен зерттеуге, яғни өткен дәуірдегі адамдардың күнделікті сана-сезімінің нақты мазмұнына, жалпы және тұрақты психикалық бейнелер мен символдық жүйелерге, әдет-ғұрыптар мен құндылықтарға, психологиялық көзқарастарға, қабылдау стереотиптеріне және мінез-құлық үлгілеріне ауысады.

1970-1980 жылдардағы ақыл-ойдың тарихын сынау, шын мәнінде, оны әлеуметтік тарихқа айналдыруға бағытталған болатын. Бұл өмірдің қарапайым жағдайлары мен оларды түсіну жолдары арасындағы диалектикалық өзара қарым-қатынастарды тану арқылы көрініс тапты. Осы адамзат қоғамдастығына тән әлем бейнесін қалпына келтіру, әлеуметтік топтың мүшелері мінез-құлқында басшылыққа алатын идеялар мен құндылықтар әлеуметтік жүйені талдаудың ажырамас құрамдас бөлігі, әлеуметтік ортаны әрекеттерді талдаумен байланыстырушы маңызды құрамдас бөлік ретінде қабылданды.

Өткендегі адамдардың әлеуметтік-мәдени стереотиптері туралы жанама болса да, сенімді ақпараттарды іздестіру барысында әлеуметтік тарихшылар антропологтардың нақты әдістерін және когнитивті амалдарын белсенді түрде қолдана бастады (өмір тарихы мен отбасылық тарихтың немесе ру тарихының әдістемесі, эпизодты, оқиғаны талдау әдісі және т.б.). Қазіргі заман тарихнамасында әлеуметтанушылық төңкерілістен кейін антропологиялық төңкеріліс орын алды: пәнаралық өзара әрекеттесудің негізгі бағыты тарихи антропологияның жазықтығына ауыстырылды. Антропологиялық бағдар антропологияның негізгі міндеттерін - белгілі бір әлеуметтік топ мүшелерінің субъективті ойлау әлемдерін түсіну және кез-келген адам әрекетін негіздейтін идеялар мен тұжырымдар жүйесін түсіндіруді әлеуметтік тарихқа шамалап

қарау барысында байқалды.

1970-1980 жылдар жеке және ұжымдық мінез-құлықты және сананы зерттеуде шынайы серпіліс жасаған жекелеген әлеуметтік-тарихи зерттеулердің шарықтау шегіне жеткен кезеңі болды. Тарихи процестің адами өлшемін анықтауға бағытталған зерттеудің өзекті мәселесін түбегейлі өзгерту тұжырымдамалық аппарат пен зерттеу әдістерін түбегейлі жаңартуды талап етті және адам санасын әлеуметтік өмірдің ажырамас бөлігі ретінде өз пәніне қосатын әлеуметтік тарихтың жаңа парадигмасының қалыптасуына алып келді.

Сонымен қатар, социалистік құрылым тарихының ең белсенді жақтаушылары мен теоретиктары және тарихи антропологияның жақтаушылары арасында қарама-қайшылықтар пайда болды. Екінші тараптың қолдаушылары мен теоретиктары әлеуметтік-құрылымдық тарих өкілдерін тарихтың гуманистік жағын елемуде айыптап, қарапайым адамға бет бұруға шақырды.

Бастаманы біртіндеп антропологиялық тарих немесе тарихи антропология біртіндеп өз қолына алып, өз кезегінде, адамның сана-сезімінде барлық тарихи шындықты синтездеу міндетін қойып, жаңа тарихнамадағы соңғы шындық пен бөлінбейтін үстемдікті талап етті.

Антропологиялық тарих біртіндеп олардың қоғамдық иерархиядағы орындарына қарамастан, барлық әлеуметтік таптар мен топтардың мінез-құлқын, әдет-ғұрыптарын, құндылықтарын, идеяларын, наным-сенімдерін өз пәніне қосты. Әлеуметтік қоғамның мәдени дәстүрінің негізінде бар адам әрекеттерінің барлық түрлерінің терең бағдарламасын қайта құрудың жаңа міндетін зерттеу жобасына енгізу әлеуметтік тарихтағы антропологиялық көзқарастың сөзсіз жетістігі болды. Антропологиялық бағыт әлеуметтік тарихтың жаңа деңгейге жету жолын аша түсті.

1980 жылдары әлеуметтік тарих «жаңа тарих ғылымы» бойынша нақты зерттеулердің жетекші саласы болды: пәнаралық тарихнамадағы жаңа бағыттардың көбісі оның саласында әрекеттесіп жатты. Тарихи өзіндік сананы қалыптастыруды қажет еткен халықтық жаппай қоғамдық қозғалыстардың дамуы және «тарихсыз» немесе «тарихтан тығылған», қанаушылық, зорлы-зомбылық құрбаны болған халықтардың өткеніне қызығушылық кей пәндер тобының пайда болуына себеп болды. Әлеуметтік тарихты байытуда және оның тақырыбын қайта анықтауда шешуші рөл атқарған халық тарихы үшін қозғалыс «жаңа жұмысшы тарихы», «әйел тарихы», «шаруалық зерттеулер» (негізінен Азия, Африка, Латын Америкасы елдері тарихы бойынша) және басқа да субдисциплиналардың пайда болуына алып келді. Сонымен қатар, зерттеу әдістерімен біріктірілген «жергілікті» және «ауызша» тарих қалыптасты.

Жаңа субдисциплиналардың қалыптасуы барысында кей параметрлерде әлеуметтік тақырыптың «қолшатырымен» жабылған зерттеу нысандары мен мазмұнының әртүрлілігі өсті. Сонымен қатар, пәнаралық тарихтың жаңа бағыттарының көпшілігі өзара іргелес аумақтарды басып алып, әлеуметтік тарихтың кең ауқымын қамтыды және сонымен бірге іргелес гуманитарлық және әлеуметтік пәндерге де көпірлер тастады. Бірақ, барынша бөлшектелген жаңа пәнаралық объектілерді зерттеу барысында алынған мәліметтерді жалпылау үшін теориялық тұрғыдан дамыған негіз болмағандықтан, күтілетін синтездің келешегі айқын емес болды.

1970-ші жылдардың - 1980-жылдардың басындағы талқылауларда әлеуметтік тарихтың мазмұны мен пәнін анықтауда түрлі үрдістер пайда болды. Әлеуметтік тарихтың мәртебесі мен тақырыбы туралы қазіргі заманға сай пікірталастарға сәйкес, ол бір жағынан тарихи өткеннің белгілі бір аймағы туралы тарихи білімнің белгілі бір саласы ретінде, ал екінші жағынан, пәнаралық негізде қалыптасқан тарихи ғылымның өзіндік, жетекші нысаны ретінде қызмет етті.

1980-жылдарда өткеннің әртүрлі құбылыстарын, құрылымдарын және аспектілерін ұлттық, аймақтық, континентальдық немесе дүниежүзілік тарихқа дәйекті, біртұтас таныстыру үшін ғылыми талдаудың тепе-тең емес нәтижелерін біріктіру туралы мәселе пайда болды.

1980-жылдардың ортасында талқылау барысында әлеуметтік тарихтың ерекше мәртебесіне көп көңіл бөлініп, оның өкілдері тарих пәндері жүйесінде әлеуметтік тарихтың интегративтік функциясын ерекше атап өтеді.

Әртүрлі елдердегі әлеуметтік тарихтың дамуы, бір жағынан, ұлттық тарихнамалардағы әртүрлі дәстүрлердің қатынасу ерекшеліктерін, ал екінші жағынан, оның дамуына ықпал ететін сыртқы факторлардың ерекшелігін көрсететін ерекшеліктерге ие болды.

Әлеуметтік антропология әдістерін және қарастырылатын мәселелерін бейімдеу Ұлыбританиядағы «жаңа әлеуметтік тарихтың» дамуында маңызды рөл атқарды. Тарихтану мен әлеуметтік антропологияның байланысы, негізінен, екі пәннің өзара әрекеттесуіне үлес қосқан, нақтылап айтқанда, «теориялық артта қалған» тарихнаманы заманауи әлемнен тысқары түрлі этникалық қоғамдастықтарды далалық

зерттеулерде шындалған тұжырымдамалар мен әдістермен жабдықтауға атсалысқан жетекші әлеуметтік антропологтардың күш-жігерімен байланысты болды.

«Жаңа жергілікті тарих» және микротарих

Адамның тарихи тұрмысының барлық қырларының әлеуметтік аспектілерін қамтитын әлеуметтік-тарих жобасын іске асырудың ең перспективті жолы «жаңа жергілікті тарихта» ашылды. Отбасылық тарих бойынша кешенді зерттеулерден елеулі нәтижелерге қол жеткізілді, олар жергілікті әлеуметтік талдау шеңберінде жүзеге асырылды, ол барлық әлеуметтік байланыстар мен процестерді табиғи ортасында бақылауға мүмкіндік берді. XX ғасырдың 70-80 жылдардағы кезеңінде жергілікті қауымдастықтарды дамушы әлеуметтік ағзалар ретінде жан-жақты зерделеуге, олардың толыққанды ұжымдық өмірбаянын қалыптастыруға бағытталған жергілікті-тарихи еңбектер пайда болады. Жергілікті қоғамдастықтың ұжымдық өмірбаяны әлеуметтік тарихтың әртүрлі субдисциплиналарын біріктіретін негізгі әдісі «тарихты төменнен алу» болды: оны жүзеге асыру әлеуметтік-мәдени аспекті қосу арқылы демографиялық және жергілікті талдаудың үйлесімін қамтиды.

Жүргізілген зерттеулер адам қоғамдастығын зерттеуге арналған «жаңа жергілікті тарихтың» екі тәсілін көрсетті. Оның бірі мәселені шешуге қоғамды құрайтын жеке тұлғалар тұрғысынан қарайды және оның зерттеу тақырыбы - әлеуметтік рөлдер мен мінез-құлық стереотиптерінің өзгеруі арқылы сипатталған және оның әлеуметтік өмірлік кеңістікте алатын орны тұрғысынан қаралған адамның туылғаннан бастап өлуіне дейінгі өмірлік жолы. Екінші тәсіл әлеуметтік ортаның ішкі құрылымын және жұмыс істеуін оның тарихи ландшафты, адамның әлеуметтік экологиясын, адамзат қауымдастығының алуан түрлілігін, бейресми және ресми топтарды, әртүрлі қауымдастықтар мен корпорацияларды қоса кең мағынада қарастырып, олардың бір-бірімен, сондай-ақ әлеуметтік топтармен, таптармен, страталармен қарым-қатынастарын анықтайды. Ол жергілікті дереккөздердің бүкіл жиынтығын пайдаланады, жеке тұлғалардың әрекеттерінің әр түрлі аспектілерін белгілейді.

Ақыр соңында, негізінен жеке адамдар арасындағы табиғи қарым-қатынас формасы ретінде жұмыс жасайтын жергілікті қоғамдастықтағы өмірді ұйымдастыру және қатынастардың сапалық әртүрлі, нақты сипатын бекітетін әлеуметтік сыныптың құрылымы арасындағы қарым-қатынасты реттеу негізгі тақырыпқа айналды. Осы типтегі жергілікті-тарихи зерттеулер тарихи зерттеулерде кешенді тәсілдің мүмкіндіктерін едәуір кеңейтті. Оның жақтаушылары адами қарым-қатынастың шындығын тек жеке адамға жақындатылған әлеуметтік өмірде, жеке және топтық жағдайлардың жиілігін және өзгермелілігін түзететін деңгейде түсінуге болатындығына сүйеніп өз пікірлерін айтқан болатын.

1980-жылдардың басында тарихтың жекелеген кезеңдері бойынша көптеген жергілікті зерттеулер ұлттық деңгейде жалпылауға арналған жаңартылған база дайындалды. Жаңа синтездегі ең табысты әрекеттердің бірін британдық тарихшы КИТ РАЙТСОН өзінің «Ағылшын қоғамы: 1580-1680 жылдар арасында» (1982) атты еңбегінде жасаған болатын. Оның теориялық құрылымындағы орталық орынды үш элемент қамтитын - отбасы, жергілікті қауымдастық және ұлттық деңгейде әлеуметтік дифференциация жүйесі. Райтсон ұсынған Британияның «жаңа әлеуметтік тарихының» интегралдық үлгісі дамудың орташа немесе типтік жолын табуға емес, ұлттық тұтастықпен нақты байланыста барлық аймақтық түрлендірулердің есебіне барынша назар аударуға бағытталған болатын.

Басқа жетекші британдық әлеуметтік тарихшы Чарлз ФИТЪЯН-АДАМС осы көзқарасты одан әрі дамытуы әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік-кеңістіктік құрылымдарды және қауымдастықтың негіздерін, тұтастай қоғамдастық (ауылдық немесе қалалық), көршілес қауымдастықтардың тобы, жалпы әлеуметтік-мәдени сипаттамалары бар кеңірек аймақ, провинция, облыс сияқты интеграцияның әртүрлі дәрежелерін ескеретін жаңа теориялық модельдің құрылуына әкелді. Бұл модельдің негізі - әртүрлі түрде шектеулі және ішінара сәйкес келетін әлеуметтік қатынастардың аймақтарын қамтитын әлеуметтік кеңістіктің тұжырымдамасы болды. Бұл аралық әлеуметтік-кеңістіктік құрылымдарда әлеуметтік макро- және микротарихтардың әдіснамалық әрекеттестігінің болашағына бағдар берілді. Микрокөзқарастар зерттеліп жатқан объектілердің барынша егжей-тегжейлілігіне және дербестендірілуіне негізделген жергілікті тарихтың жаңа түрінің шеңберінде кеңінен пайдаланылды және дәйекті түрде дамыды.

Тарихи биография және «жаңа биографиялық тарих»

Плутарх кезінде белгілі болған тарихи биография ғасырлар бойы суропалық тарихнаманың ажырамас құрамдас бөлігі болды. Уақыт өте келе тарихи биографияға деген көзқарас, оны зерттеу тәсілдері өзгеріп

отырды. , Тарихи биография орта ғасырларда ұзақ уақыт бойы өзекті болмады. Ол Қайта өрлеу дәуірінде тарихи шығармалардың ең танымал жанрына айналды. XIX - XX ғасырдың бірінші жартысында тарихи биография дәстүрлі саяси тарихта кеңінен таралды Осы кезде мемлекеттік қайраткерлердің, батырлардың өмірбаянын зерттеуге көп көңіл бөліне бастады.

Тарихи-өмірбаяндық жанрдың атына әр тұстарынан (әсіресе енді ғана аяқталған XX ғасырда) жиі естілген сынға қарамастан, ол кәсіпқой- тарихшылар арасында да, сондай-ақ өзін-өзі тануға ұмтылатын кең оқырман қауым арасында да сұранысқа ие болды. Кәсіби тарихшы өз кейіпкерлерін солардың тұрған дәуірінің контекстінде қарастырды. Тарихи биографияның әдіснамалық мәселелерінің бірі - ол осы екі субъектілердің өзара әрекеттесу проблемасы. Бір жағынан, «өз уақытымен тығыз байланысты өмірбаян кейіпкері, екінші жағынан – өзінің дәуіріне, кезеңіне тәуелді автор. Осы диалектикалық қарама-қайшылық биографиялық тарих жанрының ерекшеліктерін анықтайды.»

Мамандар тарихи биографияны тарихи зерттеу жанры деп санайды. Ол тарихи тұлға арқылы көрсетілген тарих. Осымен бүгінгі дәрісті аяқтаймыз. Келесі кездескенше сау болыңыздар.

Ұсынылған ресурстардың тізімі:

1. Барг, М. А. Эпохи и идеи : Становление историзма / М. А. Барг. — М., 1987.
  2. Барг, М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. — М., 1984.
  3. Бессмертный Ю. А. Метод // Человек в мире чувств : Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под ред. Ю. Л. Бессмертного. М., 2000. С. 23.
  4. Биск, И. История исторической мысли в новое время / И. Биск. — Иваново, 1983.
  5. Блок М. Апология истории. М., 1983
  6. Бычков, С. П. Введение в отечественную историографию XX в. / С. П. Бычков, В. П. Корзун. — Омск, 2001.
  7. Гутнова, Е. В. Историография истории средних веков / Е. В. Гутнова. — М., 1985.
  8. Историография истории нового времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева. — М., 1990.
  9. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. — М., 2000.
  10. Историческая наука и историческое сознание / под ред. Б. Г. Могильницкого. — Томск, 2000.
  11. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — М., 1987.
  12. Коллингвуд, Р. Дж. Идея истории ; Автобиография / Р. Дж. Коллингвуд. — М., 1980.
  13. Косминский, Е. А. Историография средних веков : V в. — середина XIX в. / Е. А. Косминский. — М., 1963.
  14. Кроче, Б. Теория и история историографии / Б. Кроче. — М., 1998.
  15. Lovejoy A. O. The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea. Cambridge (Mass.), 1936.
  16. Могильницкий, Б. Г. История исторической мысли XX в. Вып. I—II / Б. Г. Могильницкий. — Томск, 2001—2003.
  17. Насонов, А. Н. История русского летописания XI — начала XVIII в. / А. Н. Насонов. — М., 1969.
  18. Немировский, А. И. У истоков исторической мысли / А. И. Немировский. — Воронеж, 1979.
  19. Портреты историков : Время и судьбы. В 2 т. / под ред. Г. Н. Севостьянова, Л. Т. Мильской. — М., 2000.
  20. Про, А. Двенадцать уроков по истории / А. Про. — М., 2000.
  21. Румянцева, М. Ф. Теория истории / М. Ф. Румянцева. — М., 2002.
  22. Савельева, И. М. История и время : В поисках утраченного / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. — М., 1997.
  23. Тош, Дж. Стремление к истине : Как овладеть мастерством историка / Дж. Тош. — М., 2000.
  24. Шапиро, А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII в. / А. Л. Шапиро. — Л., 1982.
  25. Хейзинг Й. Homo ludens : В тени завтрашнего дня. М., 1992.
- Февр Л. Бои за историю. М., 1991.